

Звездата на влъхвите Наука, фикция и истина

Антонио Панаино

Alma Mater Studiorum – Университет на Болония
Филиал в Равена

Както вече съм отбелязвал в серия от изследвания, не без известно разочарование, и по-специално в малка книга, посветена на влъхвите от Евангелие от Матей, ако действително възнамеряваме да представим коментирана библиография, обсъждаща всички хипотези, свързани с темата за звездата на Витлеем, представени от сериозни учени (оставяйки настрана огромната маса от безсмислици, написани от некомпетентни автори) ще стигнем до резултата, че много голяма книга няма да е достатъчна. Поради тази причина аз ще се опитам да огранича моята статия до теориите, които действително заслужават да бъдат обсъждани, които в основата си са три:

- 1) преминаване на комета;
- 2) експлозия на нова или на супернова;
- 3) поява на едно или повече съединения на Сатурн и Юпитер.

Към тези, бихме казали – „базисни” или „традиционни” решения, бихме могли да добавим неограничен брой от други опити за интерпретация, които аз няма да обсъждам, тъй като те не взимат под внимание наличните извори - проблем, който за жалост можем да намерим и в редица „престижни” изследвания, или са базирани на априори предположения, които са напълно несъвместими с историческия контекст от края на първото столетие пр. р. Хр. Такъв, например, е случаят с някои отчаяни отправки към предполагаема поява на видимост на Венера в година 6 пр. р. Хр., при която планетата е получила огромно (видимо) сияние, правейки я да изглежда 15 пъти по-сияйна от Сириус. Към това може да се прибави и по-малко вероятната поява на видимост на Уран, планета напълно непозната по това време, чиято видимост би поразила фантазиите на евангелистите.

Аз смятам, че ние трябва да се придържаме стриктно към гръцкия текст на Евангелието, взимайки под внимание неговото съдържание и терминология, което, както ни предстои да видим, ще ни доведе до много по-ясен резултат без нуждата да се опираме на каквато и да било верческа или религиозна основа. Работейки по този начин, ние всъщност ще следваме позицията, изказана преди век от Франц Бол срещу масата от фикции на модерни изследователи и любопитни писатели, насочени към небесата на невинните влъхви.

Според Матей, 2, 2, влъхвите са казали просто:

„ние видяхме неговата звезда в Ориента”.

Тези думи, и по-специално астрономическите термини, не могат просто да бъдат пренебрегнати, макар и те да са неудобни за предзададената „визия” на модерния интерпретатор, който би искал да изтъкне факта, че авторът не е бил специалист по астрономия и просто ги е използвал със завидна липса на внимание. Този модел на работа е много често срещан при боравенето с така наречените „свещени” текстове: от една страна за тези източници се предполага да са истинни и поради тази причина напълно исторически, докато от друга те могат да бъдат насилени ако очакваното решение не се съдържа в тях на пръв поглед. При това положение липсва основателна причина да се тълкува една толкова точна и ясна на гръцки език дума като „звезда” като синоним на „съзвездие” или като много специфично название на друг феномен, който би бил описан като „съединение” (това трябва да се вземе предвид във връзка с теорията за съединение на Сатурн и Юпитер). На свой ред предположението, че думата „звезда” тук е използвана вместо „sidus”, със значение на „съзвездие” е също априори.

От тук също и алтернативното решение, че звездата на Спасителя е планета, дума, която не е засвидетелствана в Евангелието на Матей или в последвалата традиция, отнасяща се за това събитие е напълно безпочвено.

Същата аргументация работи и спрямо широкоразпространената традиция, която изтъква присъствието на комета. Гръцките термини за комета не са засвидетелствани нито в Евангелието, нито в така-наречените апокалиптични източници.

Надявам се това въведение да е плодотворно, защото то повдига серия от драматични проблеми, отнасящи се към доводите зад всеки исторически метод. Така например, не ние не може да пренебрегнем факта, че някои учени, повечето принадлежащи към областта на така-наречените „точни науки”, смятат, че са в състояние да разрешат „мистерията” (sic!) на звездата и тогата да определят без съмнение годината, деня, часа, минутата, а може би и секунда на раждането на Христос, благодарение на необоримата сила на рационални, научни методи (двойно sic!), които трябва да са много по-обективни от нашата човешка субективност. Аз ще се опитам да покажа, че и решенията базирани на точните науки, но без използването на исторически и филологически методи могат да се окажат подвеждащи и грешни.

Първият въпрос, който трябва да разрешим, се отнася до целта на нашето изследване. В действителност, ако решението на проблема – тоест идентификацията на въпросното небесно тяло – е средство за доказване на абсолютната правдивост на Евангелията, ние сме изправени пред твърде дръзка грешка, тъй като обратното решение би включвало отричането на тяхната достоверност. Такъв подход към какъвто и да било религиозен текст е неприемлив. Задължението на учените не е да проверяват религиозните източници, за да докажат или развенчаят истината на която и да било религия. Обяснението на феномена, отнасящ се за звездата на Витлеем, или за събитието, отнасящо се за влъхвите и звездата трябва да се разглежда в рамката на историческите и научните изследвания, без добавянето на допълнителни верски или антиверски доводи. Напротив – както ще се опитам да покажа – един радикално верски подход, отхвърлящ аргументите, налични в същия източник и в историята на древното познаване на небесните тела, би представлявал реална опасност и за хората, които се опитват да разберат „духовното” значение на този интригуващ пасаж, независимо от факта дали те „вярват” или не в религиозната му правдивост. Във всеки случай е неприемливо да приемем, че ако Евангелията казват, че се е появила звезда, то ние сме задължени да намерим такава и ако не я намерим то ние сме неблагочестиви или Евангелията са грешни. Религиозната правдивост е вън от обсега на настоящата ми работа.

Още повече, ученият, който смята Евангелието за божествено вдъхновен източник би спечелил малко от опита да насили наличната терминология, така че да достигне до предзададено решение, отнасящо се за астрономическо явление.

Трябва да вземем под внимание факта, че дългогодишната тълкувателна история на Евангелието за детството на Христос подчертава факта, че този текст съдържа в себе си редица сериозни трудности. Няма съмнение във факта, че всички истории, отнасящи се за раждането на Христос са били написани много след тяхното реално случване. В конкретния случай с текста на Матей – единственият, който споменава идването на влъхвите (които нито са споменати като царе, нито е даден броя им) и наличието на звезда – има консенсус между католическите и протестантските изследователи. Те са напълно единодушно съгласни, че подобна творба може да е написана единствено след Евангелието на Марк. За по-детайлното разглеждане на този сложен проблем аз предпочитам да се обърна към компетентните мнения, изказани от нашите колеги, специалисти по библейска история, сред които може да намерим голям брой, които предполагат, *sine ira et studio*, че крайната редакция на Евангелието на Матей трябва да се постави около 80 г. сл. р. Хр. Много малко са учените, които оспорват такова датиране, докато болшинството са съгласни с него, поставено безспорно във фаза, хронологически много далечна от първата половина на първи век сл. р. Хр. Това решение, обаче налага зад традиционното име на евангелиста, което се появява само в заглавието (без съмнение по-късно от самата композиция на текста), да не виждаме един от дванайсетте апостола. Около тези проблеми може да наблюдаваме значително единогласие, въпреки че всички тези „научни” във филологически и исторически смисъл данни са напълно пренебрегвани в други, очевидно научни области. Много от астрономите, които са се включили в спора за влъхвите и звездата са се опитали да анализират проблема без какъвто и да е интерес към тези важни факти, но, и това е парадоксът, започвайки от обикновени верски предположения те заявяват следното: Евангелието е вярно; влъхвите и звездата са там; аз трябва да открия научен феномен, който да пасне: край на задачата, също като в геймбой. В действителност, базирайки се на несъгласувани филологически и етнографски данни, съпроводени с убеждението, че астрономията и математиката може да разреши това, което историкът не разбира, някои колеги се опитват да демонстрират *more geometrico* това, което не може да бъде демонстрирано по този начин. Слабо място в тази процедура си проличава веднага, когато се опитаме да анализираме въпроса за влъхвите,

чиято поява не се подлага на съмнение, въпреки че липсват други извори от същото време, които да я потвърждават. И дори напротив, налични са множество елементи, които предполагат символично значение на тяхното споменаване в този текст и период. Присъствието на тези ориенталски жреци може да се обуслови от редица пасващи и просветляващи обяснения, които ще се опитаме да обобщим.

Споменаването на влъхвите, които най-вероятно трябва да се свържат, макар и не без допълнително разискване, с жреци, принадлежащи към маздийската религия, се дължи на поне три основно символични и културни (а от там и политически) факта:

- 1) директната препратка между помазването на Кир Велики от неговите жреци (тоест влъхвите) и това на новия Цар на света чрез ръцете на същите тези влъхви;
- 2) споменаването на ирански жреци, а отгук и на клира на определена нация, партите, способни да воюват с Рим, има специално значение; не бива да забравяме, че Евангелието би трябвало да е било написано след унищожението на Йерусалимския храм (70 сл. р. Хр.), и че докато евреите изживяват страдания под римска власт, престижна и привилегирована еврейска общност живее безпрепятствено във Вавилония под властта на партите;
- 3) споменаването на влъхвите (вместо на друг жречески персонал) най-вероятно е породено от ясна алюзия, естествено значима за евреите, които разполагат с известни познания върху иранския свят и неговите религиозни доктрини, свързана с рамката на есхатологията. В действителност Зороастрийците очакват рождеството на трите сина на Зороастър от девица. Тези „Спасители“ (наречени *aoSyants*, тоест по-точно „тези, които ще обновят съществуването“) ще бъдат родени едно хилядолетие след другите. С тяхната поява ще започне нов период, и в частност последният от тях ще започне финалното отмъщение срещу дяволските сили, възкресявайки мъртвите и подготвяйки управлението на Ормазд на земята.

Предположението, че някои евреи са имали добри познания за иранския свят се базира на факта, че както персите, така и партите са играли традиционно много положителна роля в еврейската история (тук може да споменем ролята на Кир, чиито бог се асоциира с Яхве), но също така и на нарастващата тежест, която придобива вавилонската общност на диаспората, която живее под властта на партите при много добри условия.

Тези и други важни религиозни, политически и символични препратки са призовани чрез споменаването на влъхвите във втора глава на Евангелието на Матей; със сигурност и препратката към звездата, събитие, за което наличните извори не казват нищо, трябва да се възприема в нейния символичен аспект и значение, а не само чрез астрофизични аргументи, особено щом резултатите, идващи от тази наука не могат да устоят на историческа проверка на фактите.

Така например всички учени, които претендират да са разрешили загадката, твърдят, че преброяването на населението, споменато от Лука, трябва да се постави между 5 и 7 г. пр. р. Хр., период, който се смята за по-подходящ за предполагаемото раждане на Христос. За огромно съжаление всеки историк, който се занимава с древен Рим знае, от поне едно столетие или повече, че това предположение е просто невъзможно. Липсва достоверен източник, който да потвърждава наличието на каквото и да било преброяване по заповед на Август в Юдея през управлението на Ирод Велики. Първото преброяване, организирано от римляните в региона според Йосиф Флавий (*Antiquitate Judaicae*, XVII, 13, 5), което в допълнение е подкрепено и от няколко надписа е заповядано по-късно и то конкретно от *legatus*, наречен П. Сулпициус Куириниус в година 6 от р. Хр. От друга страна липсва надежден източник, който би могъл да подкрепи и потвърди провеждането на предишно преброяване при Ц. Сентиус Сатурниус, между година 7 и 5 пр. р. Хр. Такава грешка показва, че Лука (или човекът, който е написал този текст под името Лука) не е бил „професионален“ историк и просто не е възстановил точно хронологията на това римско преброяване; от друга страна, този факт не може да бъде използван, по мое мнение, като чук срещу християнската вяра или в нейна подкрепа. Както вече казах, това би бил изключително некомфортен начин за работа, който не би довел доникъде. Много рядко е възможно да се види, че на този обикновен проблем на историческа хронология е обърнато внимание в работите, написани в рамката на космическата механика.

Тези аксиоматични процедури имат за резултат множество нелепи решения. Всъщност, някои автори изразходват литри с мастило, разсъждавайки над идеята, че бедните влъхви трябва да са видели (или предсказали) феномена няколко месеца преди неговото случване, така че да могат да осъзнаят езотеричния му смисъл, да определят точното място на раждане на Спасителя и след това на бегом да достигнат Палестина с камили. Изключително странно е, че толкова сурови учени са склонни да тълкуват събитията на базата на

предпоставката, че предсказването, астрологията и магията са били и са в основата си ефективни методи за интерпретация. Дори напротив, би било невъзможно да се обясни как е било възможно да се открие в един астрономически феномен, предсказан в друго място на много километри от Витлеем раждането на Христос. Единственият възможен отговор би бил „чрез божествено вдъхновение!“ Но ако се налага да прибъгваме до божественото вдъхновение, то това езотерично прозрение може да е дадено от Бог на всеки човек без то да има нещо общо със законите на астрофизиката, призвеждайки експлозии на нови и супернови и т. н. Но ако приемем директна връзка между видението за звездата и научните доказателства и дедукцията на исторически и религиозни изводи, произтичащи от това ние трябва да сме готови логически да заключим, че също и техниките на звездно гадаене носят адекватен резултат, при това толкова убедителен, че група влъхви (и не само три, защото Евангелието не дава нито техния брой, нито техните имена) решават да заминат. Може да изглежда твърде профанно да отбележим, че цялата история на влъхвите съдържа множество факти, потвърждаващи символичното й значение, но едновременно с това компрометиращи възможността тя реално да се е случила.

Без съмнение е трудно да се повярва, че един от най-жестоките и интелигентни владетели на Юдея би позволил на група влъхви, пристигнали за да го питат за раждането на новия „цар на света“, да се придвижват свободно без ескорт или някой, който да ги следи. Не бива да забравяме, че Ирод е убивал приятели и роднини, за да запази властта си. Може ли да се вярва, че такъв цар не е заповядал на шпионите си да следят влъхвите, а вместо това ги е оставил да избягат след тяхното посещение на Витлеем? Нито един сериозен историк не би повярвал на разказа на Евангелието в частта, в която се заявява, че ангел се е явил и е заръчал на влъхвите да се върнат обратно без да посещават царя. Аз не смея да разглеждам ролята на ангелите в античната история, но имам правото да подлагам под съмнение поведението на цар, който със сигурност е бил застрашен от релана опасност, поне от негова гледна точка, и който въпреки това позволява на влъхвите да продължат и да избягат невредими.

Време е да обърнем внимание на астрономическите аргументи. Може да отбележим, че някои китайски и корейски източници отчитат появата на две комети (но някои смятат, че става дума за „нови“ или за „супернови“) през години 5 и 4 пр. р. Хр. Тези твърдения са потвърдени и от някои западни източници от Месопотамия и сред класическите автори, но тяхната изява не се отнася, до толкова, до колкото са ни известни основните модели на доктрините, отнасящи се към звездното пророкуване във вавилонската или иранската традиция, към каквото и да било събитие сходно с раждането на цар. Не е достатъчно да отчетем, че влъхвите и халдейците познават астрономията и извършват гадаене по звездите (много опростено в по-голяма част от литературата се споменава просто „астрология“, без пояснения), но трябва също да потвърдим и хипотезата че подобно явление би носило съответстващото значение в гадателската система на цивилизацията, за които говорим. Това, всъщност, е работата на историка, който не е свободен да преписва на древните култури идеи или доктрини, смятани от него за нормални за неговото собствено време. Ако проверим древните източници ние веднага ще установим, че в Иран, а и в други области, появата на небесни тела като метеорити, комети, нови и т.н. е смятано за особено лоша полиджба. Особено що се отнася до рамката на зороастрийската традиция, подобни явления са строго асоциирани с демонични сили и е много малко вероятно влъхвите да са можели да ги възприемат, в този период, като благоприятни, небесни полиджди, оказващи за раждането на Спасителя на света.

В рамката на настоящата дискуссия аз не бих могъл да пренебрегна едно по-детайлно разглеждане на хипотезата за съединението на Сатурн с Юпитер, която придобива огромен престиж, тъй като е резултат от предложения, направени от Кеплер, който не е очаквал тежестта, която те ще придобият за по-късните изследователи. След като вече видяхме, че текстът на Евангелието не споменава съединение или дори наличие на планети, трябва да обсъдим някои други отрицателни доказателства, чието пренебрегване не би могло да бъде използвано срещу същия този Кеплер (чиято изначална интерпретация е разбрана погрешно и значително подсилена в по-късно време), а само срещу модерните му последователи. Всъщност, въпреки че този тип планетарен феномен придобива изключително голямо значение при развитието на арабската, ислямската и средновековната астрологическа литература, където откриваме известен брой спекулации, с чисто ирански произход относно циклите на съединение на Сатурн с Юпитер, трябва да вземем под внимание, че подобна доктрина не съществува по времето на раждането на Христос. В астрологическите трактати тези съединения са основно разграничавани като „малки“ (на приблизително 20 години), „средни“ (на приблизително 240 години, „големи“ (на приблизително всеки 960 години) и „могъщи“ (отговарящи на пълния цикъл на четири „големи“ съединения). Малкото съединение се случва за 12 пъти (за приблизително 240 години) или за 13 (за приблизително 260 години) в една и съща астрологическа тройка; следващото съединение в края на този цикъл

не случва в друга тройка. Този факт е тълкуван като знак за насилствена, или при всички случаи радикална промяна на политическата власт, докато приключването на най-големият цикъл, на практика хилядогодишен феномен (приблизително съответстващ на милениум), се свързва с религиозна промяна и с появата на нов пророк. Подобно тълкуване би пасвало перфектно с раждането на Христос, особено ако имаме в предвид, че през година 7 пр. р. Хр. съединение на Сатурн с Юпитер се случва три пъти един след друг. Единственият сериозен проблем идва от факта, че нямаме по-ранни източници, засвидетелстващи познаването на тази доктрина преди сасанидския период. Тази доктрина е разработена едва в Късната Античност, най-вероятно от сасанидски астролози (III-VII век сл. р. Хр.) и е поне три или четири века по-късна от раждането на Христос. Би било изключително странно такова историческо събитие като раждането на Христос да се свърже с цикъл от астрологически съединения, базирани на със сигурност по-късна апотелесматична доктрина. Трябва да се подчертае освен това, че вавилонската традиция от това време не приписва на този феномен каквото и да било значение. Но дори и подобна традиция да е била по-стара ни се налага да се изправим пред факта, че Евангелието на Матей не споменава каквото и да било съединение. Методологически абсурд е да се свързва истинността на която и да било вяра с астрологическа доктрина, която би трябвало да демонстрира исторически доказателства за един свещен текст. Още по-странен е фактът, че този аргумент е използван от на пръв поглед „рационални“ астрономи, които най-вероятно вярват в астрология, или поне ни карат да предполагаме така. Още повече, трябва да имаме в предвид, че от стриктно астрономическа гледна точка трите съединения на Сатурн с Юпитер се случват през година 7 пр. р. Хр. (индиректни данни за това получаваме от вавилонската табличка BM 35429) и никои не би могъл да сбърка подобно явление със самостоятелна звезда с необикновена яркост.

Простете ми ако съм склонен да изказвам твърде остра критика срещу този начин на работа, който пренебрегва каквото и да било исторически метод и използва модерната астрономия като *deus ex machina* за да преиначи данните и да демонстрира това, което не би могло да бъде демонстрирано по този начин. Както вече казах, моята цел не е да докажа или опровергая която и да било религиозна истина, а да разбере значението на присъствието на влъхвите в извора. Нужно е да подходим с известна предпазливост към този случай: присъствието на звездата, без съмнение, е строго свързано с въпроса за престижа, приписван най-общо в древността (а и не само тогава) на астрологията и предсказанията. В действителност, въпросът дали историята за влъхвите е допълнително привнесена към Евангелието за детството, интригуващ въпрос, засягащ авторитета на тази доктрина се превръща в сериозен проблем за същите онези ранни, християнски бащи. Възможният извод, че астрологията е правилен и добър инструмент и за християните се проявява с цялата, последваща от това дълбока проблематика. Както отбелязва Bouché-Leclercq някои от ранно-християнските бащи се опитват да намерят разрешение предлагайки, че астрологията е била истинна само преди раждането на Христос. Присъствието на влъхвите във Витлеем се възприема като свидетелство за тяхната подчиненост на новия Бог, който отменя всяко предишно познание и основава ново царство и нова истина. С други думи по-ранните езически учени трябва да се преклонят пред Христос. Рисковете и двусмислеността на това решение не убягват на някои от бащите на църквата. Не може да пренебрегнем факта, че същото отношение е подкрепяно от гностиците и много скоро довежда до остра реакция на бащите на църквата, които се страхуват от каквато и да било доктрина ограничаваща свободата и подкрепяща идеята за предопределение. Като резултат, ако погледнем традицията на ранните християни ще видим, че звездата на Витлеем не е включена в списъка на “хороскопните звезди”; и дори напротив, тя се възприема като един вид чудо и понякога се асоциира с ангелско проявление. Такъв е случаят с един арменски апокрифен източник (който в някои случаи се асоциира и с ангела, който се появява в Евангелието на Лука, 2, 9). В други случаи звездата се възприема като проявление на самия Свети Дух, избягвайки се по този начин всякакво объркване с която и да било звезда, комета или планета.

Апропо тук може да цитираме множество автори като свети Василий, самия Лео Магнус Августин или свети Петър Хрисологус, важен епископ в Равена през 5-ти век, който в неговите *Sermones*, открито отрича (*Sermo* 156, 2), че звездата е била видяна от влъхвите заради техните способности да гадаят по звездите, а заради вдъхновението, което е дошло до влъхвите от Бог. Може да потвърдим, че за Хрисологус видението на звездата е резултат от божествено благоволение, а не от каквото и да било профанно умение или наука (астрология). Подобна звезда не представлява обикновено небесно тяло и не е свързана с конкретен механичен или физически факт. Бог е този, който я показва (*Sermo*, пар. 6), и който наказва евреите, които не гледат за нея и не очакват Спасителя.

Нататък Хрисологус потвърждава факта, че според същите тези християнски мислители звездата е знак, изпратен единствено на влъхвите, а не на всички. Така, чрез образа на влъхвите, ранното християнство

предоставя по един символичен начин възможността за спасение и на носителите на чужда мъдрост. Оказва се, че и персийските жреци могат да видят истинската светлина на Христос, докато евреите и Храма в Йерусалим остават слепи за това чудо (Sermo, пар. 7).

Звездата тогава няма да е *signum* за всеки. Тя ще представлява символ на вярата, един своеобразен духовен подарък, *gracia* – както всъщност пише и Августин – предложена на влъхвите, които са способни, благодарение на божественото решение, да разчетат в небесата такава полиджба, която остава непонятна за останалите.

Дори само тези няколко цитата би трябвало да спрат всички съвременни опити да се открие реално астрономическо събитие, отнасящо се към присъствието на тази звезда в Евангелието на Матей. В действителност не аз, а ранните християнски учени са тези, които отричат физическите или математически импликации на това събитие, подчертавайки неговото духовно и символично значение. Хрисологус отново е този, който пише, че звездата се появява по заповед (на Бог), а не в резултат от космическата динамика или законите на природата и, че нейната поява не потвърждава астрологията, а я отрича.

Тези разсъждения са подсилени от Хрисологус в неговото Sermo 157, където той заявява, че влъхвите са открили звездата благодарение на божествен дар, а не на техните погрешни умения.

Въпреки, че е ясно, че според Хрисологус посещението на влъхвите е исторически факт, решение, към което аз не бих могъл безкритично да се присъединя (поне не и без да се отбележат всички проблеми, които стоят зад едно такова събитие), е невъзможно да не се спомене научния дебат, който се опитва да интерпретира тази история като вдъхновена от късното посещение на Рим през управлението на Нерон от арменския цар Тиридак, който е бил съпроводен от група влъхви през година 66 сл. р. Хр. Във всеки случай видението на звездата не би спечелило нищо от астрономическите потвърждения докато профанното решение е търпеливо оспорвано от същите тези християни. Според ранното тълкуване на Евангелието, видението на звездата представя универсалното послание на християнството. Очевидно, изборът на влъхвите би могъл да има редица допълнителни символични, културни, политически и религиозни значения, върху които трябва да се опитаме да се концентрираме. На лице е и антиеврейското послание. Докато влъхвите са „вдъхновени“ и разбират какво се случва никой мъдър човек в Храма не разбира чудото (виж още Sermo 158, 6, 7 и 8 и Sermo 158, 9). Докато ангелът от Евангелието на Лука (виж Sermo 159, 1) призовава лошите пастори, мъдрите влъхви, въпреки, че са езичници, са допуснати до новото царство на Христос. Хрисологус пише в Sermo 160, 2, че именно влъхвите са тези, които са видели Христос, преди юдеите. Този християнски източник показва, че какъвто и да било груб детерминизъм при интерпретирането на звездата е много опасен и подвеждащ. Спекулациите, развити от църковните бащи са изключително чувствителни по редица въпроси (както например за антагонизма с евреите), които напълно убягват на съвременните интерпретатори. Самият Августин пише, че тази звезда напълно обърква всички изчисления и спекулации на астролозите, и че тя представлява уникален феномен, обясним само като специален език на небесата и нищо повече.

Тук може да обобщим постигнатите до този момент резултати. Историята за влъхвите и звездата на Витлеем е изпълнена със символичен смисъл. Още тълкуването на ранното християнство ясно показва духовното ѝ значение и отхвърля всякакви научни решения. Странно е как някои религиозни учени се опитват да направят точно обратното, за да могат да докажат истинността на Евангелието. Не може да изключим, че споменаването на „звездата“ би могло да е свързано с положението на звезда, видяна по време на нейното хелиакално изгряване, тъй като това явление е от голямо значение за множество астрални спекулации от региона. Такъв, например, е случаят със Сириус. Въпреки това е трудно, ако не и излишно, да се търси абсолютно решение. Ако авторът на Евангелието е имал за цел да бъде по-точен, той би използвал по-ясни имена и термини. Най-вероятно, както видяхме, това не е била главната му цел.

Не бива да забравяме, че появата на фиксирана звезда или комета е възприето като свидетелство за удивително раждане, но този факт не би могъл да бъде приписан на районите на Иран и Месопотамия. Това е добреизвестен факт в Средиземноморския свят. Класическите извори акцентират на силното желание за поява на „спасител“, така например в случая с Митридат VI Евпатор, цар на Понт. Юстин е този, който събира серия от истории, отнасящи се за неговото раждане и относителната *portenta*. Комета с изключителна яркост трябва да се е появила по време на раждането му и през първата година на управлението му. Въпреки, че Рамси предлага възможен ирански произход за тази история той не се отнася конкретно за кометата, която би била разглеждана като лоша полиджба, а само за образа на „Спасителя“.

Тук не е мястото за детайлно разглеждане на всички необикновени феномени, свързани със звездата на Цезар, *sidus Iulium*, които във всеки случай показват културната диспозиция на времето, особено склонна към астрален символизъм и катастеризъм. От друга страна е невъзможно да се пренебрегне разпространената тенденция (особенно в Рим, поне от началото на първи век пр. р. Хр. и като цяло в Средиземноморието)

появата на всяка необикновена звезда да се свързва със значимо събитие. Това би могло да е оказало определено влияние върху редакцията на Евангелието на детството на Христос. И в частност на решението да се свърже видението на звездата, оказваща рждането на Исус, с влъхвите, ориенталски спасители, смятани едновременно с това и за експерти астролози и последователи на Зороастър. В еленистическата традиция е запазено положително мнение за влъхвите, което е най-вероятно и причината за избора на евангелиста. В действителност, това в Матей е единственото положително споменаване на влъхвите в Новия завет. От друга страна тук си струва да се припомни, че присъствието на небесен водач е известно и от римската традиция. Сервиус (Aen. II, 801) пише, че според Варо Еней е бил доведен до Лаврентинските полета по необикновен начин от Венера (*Varro ait hanc stellam Luciferi, quae Veneris dicitur, ab Aenea, donec ad Lurentum agrum veniret, semper visam, et postquam pervenit, videri desiisse*).

Не бива да забравяме, че в началото християнският свят се нуждае от период за осмисляне на начина по който да бъде интерпретирана историята за звездата, преди астрологията да бъде остро осъдена. Авторът на *Hermyrus* (I, 8, 48), със сигурност християнин от 3-ти век, разглежда присъствието на влъхвите във Витлеем като оказващо съвместимостта на астрологията и християнството. Неговото единствено уточнение е, че звездата не бива да се разглежда като причината, а само като знак за раждането на Спасителя. Очевидно автори като Йоан Златоуст (*Homilia VI Mattaeum, 1*) и Августин (*Sermo CXCI, t. V*) са силно против подобна интерпретация, но самият факт на съществуването ѝ говори за една интригуваща ситуация. Дори и в този случай асоциирането на Христос със звездата не може да се припише на иранско влияние; дори напротив, изглежда то да произлиза от еленистическа среда.